

Hicran Rafiq qızı KÖÇƏRLİ
Sumqayıt Dövlət Universitetinin
"Maliyyə və mühasibat uçotu" kafedrasının baş müəllimi

AQRAR SAHƏDƏ İNNOVASIYA FƏALİYYƏTİNİN SÜRƏTLƏNDİRİLMƏSİ ÜÇÜN İQTİSADI MEXANİZMİN FORMALAŞMASI PRIORITYETLƏRİ

Xülasə

İnnovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi üçün iqtisadi mexanizmin formalaşması priorityetlərinin əsaslandırılması aqrar istehsalın innovasiyalı inkişafının optimal temp və proporsiyalarının əldə edilməsi və istehsal edilən məhsulun rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi baxımından aktual məsələlərdəndir. Təqdim olunan məqalədə aqrar sahədə innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi üçün adekvat iqtisadi mexanizmin təşəkkülü prosesində, o cümlədən maliyyə və vergi sistemində, amortizasiya siyasətində, rəqabət və elmi ideyaların kommersiyalaşdırılması sistemində tələb olunan zəruri dəyişikliklər müəyyən edilmişdir. Sahədə innovasiya fəaliyyətinin sürətini şərtləndirən amillər xarakterizə edilmiş, onların təsir dairəsinə münasibət bildirilmişdir. Daha sonra aqrar sahədə innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi üçün iqtisadi mexanizmin formalaşması imkanları qiymətləndirilmiş, priorityetləri müəyyən olunmuşdur.

Açar sözlər: innovasiya fəaliyyəti, sürət, inkişafın tempi və proporsiyaları, iqtisadi mexanizm, priorityetlər, aqrar sahə, stimullaşdırma, dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı.

Giriş

İnnovasiyaların yayılması və mənimsənilməsinin sürəti milli iqtisadiyyat, sahə və müəssisə səviyyəsində inkişafın tempi və proporsiyalarını şərtləndirən mühüm amildir. Aqrar sahədə innovasiyalı inkişafın sürəti çoxsaylı amillərin təsiri altında formalaşan mühitdə müəyyən olunur. İnnovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi üçün daha əlverişli mühitin yaradılması üçün müvafiq iqtisadi mexanizmin formalaşması priorityetləri əsaslandırılmalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, kənd təsərrüfatının özünəməxsusluğu məhsul və proses innovasiyalarının yayılma və mənimsənilmə sürətində özünü göstərir. Bioloji proseslərin başvermə sürətinin təbii amillərlə məhdudlaşması sahədə innovasiyalı inkişafın tempinə təsirsiz qalmır. Qeyd olunan və digər məsələlər aqrar sahədə innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi, iqtisadi mexanizmin formalaşması priorityetlərinə yeni yanaşmaları tələb edir.

Aqrar sahədə innovasiya fəaliyyətinin sürətini şərtləndirən amillər

Aqrar sahədə innovasiyalı inkişafın sürətini şərtləndirən amillər arasında iqtisadi amillər mühüm mövqeyə malik olmaqla sahənin rəqabət qabiliyyətinin təminatında həlledici rol oynayır. İqtisadi mühitin innovasiyalı inkişafı sürətləndirmək baxımından imkanlarını səfərbər etmək üçün, mövcud təcrübədən məlum olduğu kimi aqrar fəaliyyətin səmərəliliyinə təsir edən mövcud və yeni yaradılan üsul və vasitələrdən istifadə edilməlidir. Sivil bazar münasibətləri şəraitində aqrar sahənin idarə edilməsində iqtisadi üsullardan istifadəyə üstünlük verilməsi, demək olar ki, diskussiya obyektidir. Bu prosesdə dövlət və bazar strukturları tərəfindən müəssisələrə, əmək kollektivlərinə və ayrı-ayrı işçilərə təsir göstərməklə istehsalı artıran və onun səmərəliliyini yüksəldən iqtisadi üsul, qayda və vasitələr məcmusu kimi iqtisadi mexanizm həlledici rola malikdir.

Aqrar sahədə innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi üçün iqtisadi mexanizmdə rəqabət mübarizəsində qalib gəlmək baxımından zəruri meyarlar üzrə təshihlərin edilməsi məsələsi günümüzdə xüsusi aktualıq kəsb edir. Haqqında danışılan təshihlər (edilən dəyişikliklər) sahədə istehsalın inkişafının iqtisadi mexanizminin strukturuna, o cümlədən fəaliyyəti idarə edən mərkəzi qurumun xarakteristikalarına, mexanizmin fəaliyyət subyektlərinə, fəaliyyətin mövcud və gözlənilən şəraitinə və alqoritminə təsirsiz qalmır.

Innovasiya fəaliyyətinin sürəti, digər sahələrdə olduğu kimi kənd təsərrüfatında da elmi ideyaların istehsalat tətbiqi və bunun nəticəsi olaraq rəqabət qabiliyyətli yeni məhsulə çevrilməsi proseslərinin davamiyyəti ilə bağlıdır. Həmin müddətlərin qısaltılması, başqa sözlə, vaxt qənaət zamanı yeni məhsulun (xidmətin) rəqabət qabiliyyəti pisləşməməlidir. Həmin davamiyyətdə yeniliklərlə, başqa sözlə, onları yaradanlarla onların istifadəçiləri arasında əlaqələrdə vasitəçilərin rolu minimuma endirilməlidir. Bunun üçün ilk növbədə, elmi qurumlarda texnoloji sahibkarlıq təcrübəsi artırılmalıdır. Əks halda elmi ideyaları maddiləşdirən və kommersiyalaşdıran subyektlər bazar konyunkturuna adekvat reaksiya verə bilməzlər. Eyni zamanda, unutmamaq olmasın ki, innovasiya təklif edənlər və ona ödəniş qabiliyyətli tələblə bazarın müvafiq segmentinə çıxanlar arasında ixtisaslaşmış vasitəçilərin öz yeri və rolu vardır. Başqa sözlə, heç də bütün hallarda həmin vasitəçilərin aradan çıxması innovasiyaların yayılma və mənimsənilmə sürətinə, ümumiyyətlə isə innovasiyalı inkişafın proporsiyalarına və tempinə müsbət təsir etmir.

Aqrar sahədə elmi ideyaların rəqabət qabiliyyətli yeni məhsulə çevrilməsi müddətini artıran amilləri təsir gücünə görə birmənalı rəqləşdirəmə, demək olar ki, mümkün deyildir. Bununla belə, həmin amillər qismində aşağıdakı amillər, yüksək ehtimalla mühüm əhəmiyyətli hesab edilə bilər: yeni məhsulun təklifi motivlərinin zəifliyi; əqli mülkiyyətin qorunması sistemində indiyə qədər mövcud olan boşluqlar; innovasiya infrastrukturunun inkişaf etməməsi. Bu və digər səbəblərdən elmi-tədqiqat fəaliyyətinin əhəmiyyətli hissəsi "təcrübədə tətbiq edilməmiş qalıq, təcrübə istifadə potensialına malik layihə və işləmələrin kommersiyalaşmasına gətirib çıxara bilən təşkilatı və iqtisadi mexanizmlərin olmaması səbəbindən təsərrüfata və büdcəyə gəlir gətirmir. Bu fakt, şübhəsiz, tədqiqatlar sərf olunmuş büdcə vəsaitlərindən istifadə səmərəliliyini aşağı salır, özünün real iqtisadiyyatının innovasiya segmentinin inkişafını əhəmiyyətli dərəcədə ləngidir" [1, s. 220].

Aqrar sahədə innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi üçün iqtisadi mexanizmin formalaşması prosesində, o cümlədən amortizasiya siyasətində, maliyyə və vergi sistemində, rəqabət və elmi ideyaların bazara çıxışı mühitində zəruri dəyişikliklər edilməlidir. Əlbəttə, artıq qeyd edilə diyi kimi elmi ideyaların maddiləşməsi və tədqiqatların nəticələrinin kommersiyalaşdırılması sistemində də innovasiyalı inkişaf tələbləri nəzərə alınmalıdır. Aqrar sahədə innovasiyaların, xüsusilə elmi innovasiyaların kommersiyalaşdırılması prosesi aqrobiznes tələblərinə uyğunlaşma ilə müşayiət olunur.

Aqrar sahədə fəaliyyət göstərən subyektlərin aktivlərin amortizasiya olunmuş dəyərinin (istismara yararlı olduğu müddət ərzində) əvvəlcədən müəyyən edilmiş hissələrlə sistemli əsasda bölüşdürülməsi prosesini xarakterizə edən amortizasiyanın innovasiyalı inkişafa xidmət baxımından rolu mühümdür. Məsələ ondadır ki, məhz bu xarakteristikalarına görə amortizasiya siyasəti aqrar sahədə texniki-texnoloji inkişafın hərəkətverici qüvvələrindən biri olmaq iqtidarındadır. Innovasiyalı inkişafın sürətləndirilməsi meyarlarının önə çəkilməsi halında aqrar sahədə amortizasiya ayrımlarından toplanan vəsaitlərin əsas fondların mənəvi yenilənməsinə üstünlük verilməlidir.

Inkişafın yeni keyfiyyət səviyyəsinin, o cümlədən aqrar sahədə innovasiyalı inkişafın zəruri temp və proporsiyalarının təmin edilməsində amortizasiya siyasəti, demək olar ki, bütün hallarda aparıcı rola malikdir. Amortizasiya siyasəti "yüksək texnologiyalar, informatika, bio və nanotexnologiyalar sahələrində əhəmiyyətli nəticələrin əldə olunmasında mühüm rol oynamışdır. Müasir dövrdə əsas vəsaitlərin amortizasiyası onların fiziki aşınmasını xarakterizə edən göstərici olmaqla bərabər, iqtisadi artımın əsas mənbələrindən biri və genişləndirilmiş təkrar istehsalın tənzimlənməsi mexanizmi kimi qəbul olunur" [2, s. 55].

Innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi üçün maddi-texniki bazanın yenilənməsinin optimal tempi və miqyası təmin edilməlidir. Odur ki, innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi üçün innovasiyalı inkişaf tələblərinə cavab verən amortizasiya siyasəti formalaşdırılmalıdır. Bu məqsədlə, amortizasiya siyasətini, ümumilikdə uçot siyasətini şərtləndirən başlıca amillər müəyyən edilə bilər. Həmin amillərin çoxsaylı və müxtəlif xarakterli olması, onların təsnifatında kifayət qədər

fərqli yanaşmaların meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Həmin təsnifatları müqayisəli təhlil etmədən, tədqiqatımızın predmeti baxımından aşağıdakı yanaşmanı məqsəduyğun hesab edirik. "Müəssisənin uçot siyasətinə təsir edə bilən əsas iqtisadi amillər aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir: "rəqabət mühiti", informasiyanın açıqlanmasından planlaşdırılan gəlirlə şərtlənən motivləşdirmə, şirkətin ölçüsü" [3, s. 51-68]. Doğrudan da, kənd təsərrüfatında istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan subyektlərin amortizasiya siyasətində rəqabət mühitinin tələblərinin nəzərə alınmaması, əslində hazırkı dövrdə innovasiya amilinə etinasızlıqdan başqa bir şey deyildir. Bu isə nəinki haqqında danışılan istehsal subyektinin inkişafını, hətta onun mövcudluğunu təhlükə altına alır. Haqqında danışılan istehsal subyektinin (şirkətin) ölçüsünün amortizasiya siyasətinə təsirindən danışarkən, ölçülər dəyişdikcə nəinki uçotun təşkili məsələlərinin, habelə miqyas effektivinin gerçəkləşdirilməsi məsələsinin aktuallaşdığını qeyd etməliyik.

Innovasiyalı aqrar fəaliyyət amortizasiya siyasətinin liberallaşdırılmasını tələb edir. Məsələ ondadır ki, innovasiyalı inkişaf tələblərinə uyğun olaraq aqrar və aqrar-sənaye fəaliyyəti subyektlərində amortizasiya siyasətində amortizasiya ayrımlarının tezləşdirilməsinin və ilkin amortizasiyanın güzəştli parametrləri nəzərə alınmaqla dəyişikliklər edilməlidir. Belə ki, tezləşdirilmiş amortizasiya ayrımlarının normasını artırmaqla, aqrar istehsal subyekti öz texniki bazasının yenilənməsinə sürətləndirir. Doğrudur, bu halda vergiyə cəlb edilən mənfəətin məbləği azalır, lakin bu azalmanın qısa müddət ərzində innovasiyalı inkişaf sayəsində kompensasiya edilməsi ehtimalı yüksəkdir. Innovasiyalı inkişaf tələbləri nəzərə alınmaqla amortizasiya ayrımlarının azalan qalıq və ya maşın saati üsulları üzrə (Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 114-cü maddəsinə əsasən) hesablanması məqsəduyğundur.

Bir məsələni də xüsusi olaraq qeyd etməyi vacib hesab edirik. Amortizasiyanın tezləşdirilməsi innovasiyalı inkişafın tələbi olsa da, məhsulun maya dəyərini artırır. Odur ki, aşağı rentabelli müəssisədə sürətli amortizasiya siyasəti yeritmək problemlidir. Bu səbəbdən, aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyətə üstünlük verən istehsal subyektləri üçün güzəştli sistemli tətbiq edilməlidir. Əks halda, bir qayda olaraq iqtisadiyyatın digər sahələrinə nisbətən az rentabelli aqrar sahədə innovasiyaların sürətləndirilməsi perspektivləri xüsusi nikbinliyə əsas verməz.

Digər və təxirə salınmadan həll edilməli olan bir problemi də qeyd etməliyik. Aqrar təsərrüfatçılıq təcrübəsində amortizasiya fondlarının vəsaitlərinin təyinatı üzrə xərclənməməsi nadir hal deyildir. Belə olduqda həmin vəsaitlərin innovasiyalı inkişafda rolundan danışmaq olmaz. Odur ki, sahədə innovasiyaların sürətləndirilməsi üçün istehsal subyektlərində, birmənalı olaraq həmin fondların yaradılması və onların vəsaitlərinin istisnasız olaraq təyinatı üzrə istifadəsi təmin olunmalıdır.

Sahədə innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi üçün iqtisadi mexanizmin formalaşması imkanları və prioritetləri

Vergi stimullaşdırılması innovasiyalı inkişafın tempini müəyyən edən mühüm amildir. Azərbaycanda aqrar sahədə istehsalçılara təqdim edilən müxtəlif vergi güzəştləri və imtiyazların davam etdiyi hazırkı şəraitdə belə vergi stimullaşdırılması işgüzar fəallığın dəstəklənməsinə öz əhəmiyyətini itirməmişdir. İlk növbədə, bu aqrar sahədə vergi tətilərinin müvafəqəti xarakteri ilə bağlıdır. Digər tərəfdən, aqrar sahədə innovasiya sahibkarlığının təşviqi üçün nəzərdə tutulan tədbirlərin reallaşdırılmasında vergi amilini sərf-nəzər etmək olmaz. Nəhayət, kənd yerlərində məşğul əhalinin iqtisadi və sosial problemlərinin həllində dövlətin vergi siyasəti, şübhəsiz ki, aparıcı rola malikdir. Onu da qeyd edək ki, kənd təsərrüfatının aqrar-sənaye inteqrasiyası mühitində innovasiyaların sürətləndirilməsində iqtisadi mexanizmin mühüm komponenti kimi verginin, daha doğrusu, vergi stimullaşdırılması amilinin təsirinin optimallaşdırılması zərurəti, demək olar ki, bütün tədqiqatçılar və mütəxəssislər tərəfindən qəbul edilir.

Məlum olduğu kimi, iqtisadiyyatın bu və ya digər sahəsində innovasiya fəaliyyətinin vergi stimullaşdırılması, habelə inkişafın temp və proporsiyalarının optimallaşdırılması məqsədi güdən vergi tənzimlənməsi olduqca mürəkkəb və dinamik münasibəti nəzərdə tutan sistemli yanaşma sayəsində mümkündür. Aqrar regionlarda iqtisadi inkişafa və sosial problemlərin həllinə dolayı

qaydada təsir edən vergi tənzimlənməsi aşağıdakı alətlər və vasitələrdə dəyişiklikləri nəzərdə tutur: vergilər; vergi dərəcələri; vergi güzəştləri (tətiləri) və s.

Eyni zamanda, unutmaz ki, vergi güzəştləri sistemi kənd ərazilərində və kənd təsərrüfatında fəaliyyətin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi motivlərini avtomatik olaraq dəstəkləmir. Bunun üçün əlavə tədbirlər nəzərdə tutulmalı, innovasiyalı inkişaf meyarları üzrə fəaliyyət göstərən iqtisadi mexanizm mütəmadi təkmilləşdirilməlidir. Əks halda, vergi güzəştlərinin tətbiqindən makroiqtisadi göstəricilərin pisləşməsi və dövlət büdcəsinə düşən ağırlığın davamlılığı özünü doğrultmaya bilər. Bu baxımdan aqrar sahədə innovasiyaların zəruri tempini dəstəkləyən tədbirlər kompleksinin hazırlanması və həyata keçirilməsi məsələləri xüsusi aktuallığa malikdir. Həmin məsələlərin həlli üçün innovasiyaların səmərəli təşviqi, o cümlədən kənd təsərrüfatında bu istiqamətdə görülən işlərin zəruri tempə və əhatə dairəsinə malik olması təmin edilməlidir. İnnovasiyaların təşviqi fondlarının aqrar sahəyə nüfuz etməsi üçün iqtisadi və institusional təminat əsaslı surətdə gücləndirilməli, özü də bu proses həmin fondların və digər mənbələrin maliyyələşdirdiyi tədbirlərin monitorinqi ilə müşayiət olunmalıdır. Qabaqcıl xarici təcrübədən görüldüyü kimi aqrar sahədə innovasiyaların sürətləndirilməsi tədbirləri iqtisadi artıma müsbət təsir etdiyi halda davamlı olur. Odur ki, aqrar innovasiyaların tempi və miqyasının dövlət büdcəsi daxilolmalarına təsiri monitorinq edilməli, mütəmadi olaraq büdcə effektivliyi əmsalı hesablanmalıdır.

Aqrar sahədə innovasiyalı inkişafın vergi stimullaşdırılması məqsədi ilə tətbiq edilən vergi güzəştlərinin büdcə daxilolmalarına təsirinin monitorinqinin nəticəsi kimi təqdim olunmasını təklif etdiyimiz hesabatlarda büdcə effektivliyi əmsalının (Θ_{BE}) hesablanması üçün aşağıda göstərilən qayda, zənnimizcə, məqbuldur.

$$\Theta_{BE} = (VDt - VDt-1) / Gt + 1$$

burada: VDt - qiymətləndirilən dövrdə büdcənin vergi daxilolmalarının həcmi; VDt-1 - qiymətləndirilən dövrdən əvvəlki dövrdə büdcənin vergi daxilolmalarının həcmi; Gt - qiymətləndirilən dövrdə tətbiq olunan vergi güzəştinin həcmi. Büdcənin effektivlik əmsalı 1-dən artıq, yaxud 1-ə bərabər olduğu halda vergi güzəştlərinin effektivliyi münasib hesab edilir. Bu onunla izah olunur ki, güzəşt verilən ildən əvvəlki ilin vergi daxilolması ilə güzəşt verilən ilin vergi daxilolması bərabər olduqda (yeni, $VDt = VDt-1$), büdcənin effektivlik əmsalı 1-ə bərabər olur. Effektivlik əmsalı 1-dən aşağı olduqda effektivlik qeyri-münasib hesab edilir" [4, s.101-102].

Aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyətin vergi stimullaşdırılması sistemi aqrar-sənaye inteqrasiyasının özünəməxsus tələblərini nəzərə almalıdır. Məsələ ondadır ki, kənd təsərrüfatı müəssisəsi məhsullarının istehsalı və bazara çıxışı proseslərində sıx qarşılıqlı əlaqədə olduğu subyektlərə, məhz innovasiyalı inkişafda iştirak etdiyinə görə vergi güzəştləri tətbiq edilmədikdə aqrar innovasiyaların sürəti əhəmiyyətli dərəcədə azala bilər. Odur ki, aqrar sahədə innovasiyaların zəruri (rəqabət qabiliyyəti meyarları üzrə müəyyən edilən) tempinin əldə edilməsi üçün aqrar-sənaye inteqrasiyasının əsas iştirakçılarına bu və ya digər dərəcədə vergi güzəştləri tətbiq edilməlidir.

Bu baxımdan, aqrar sahədə elmi innovasiyaların yaranması, yayılması və mənimsənilməsində aparıcı rol oynayan elmi-tədqiqat institutları, regional aqrar elm və innovasiya mərkəzləri, habelə dövlət aqrar inkişaf mərkəzlərinin fəaliyyətinin nəticələri qiymətləndirilərkən, onların innovasiyalı inkişafda iştirak payı müəyyən edilməli və qiymətləndirilməlidir. Xarici təcrübədə müvafiq elmi qurumların fəaliyyəti, əsasən vergi güzəştləri və kreditləri vasitəsi ilə stimullaşdırılır. Əlbəttə, bu proses yerli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla həyata keçirilməli, aqrar sahədə innovasiya, habelə elmi innovasiya proseslərinin sürətləndirilməsi üçün vergi güzəştlərinin tətbiqi üzrə Yaponiya təcrübəsi, zənnimizcə, xüsusi diqqətə layiqdir.

Yaponiyada innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması (o cümlədən, vergi stimullaşdırılması) üzrə tarixi xronologiya 15 il (1951-1966-cı illər) belə olmuşdur: "elmi avadanlıqlar üçün sürətli amortizasiya (1952-ci ildən); elmi işləmələrə məsrəflərə vergi güzəştləri (1966-cı ildən); xarici

texnologiyaların satın alınması xərclərinə xüsusi güzəştlər (1956-cı ildən); xarici texnologiyalardan istifadəyə görə ödənilən məbləğdən vergiyə güzəşt (1953-cü ildən); yeni texnikanın idxalına xərclərə xüsusi güzəştlər (1951-cı ildən); tədqiqat xərclərinə vergi güzəştləri" [5, s. 80-81].

Əlbəttə, haqqında danışılan stimullaşdırma sisteminin təşəkkülü 15 il ərzində deyil, zənnimizcə 1-2 il ərzində başa çatdırılmalı, tədbirlərin xronoloji ardıcılığında texnoloji transferlərə və tədqiqat xərclərinə vergi güzəştləri önə çəkilməlidir.

Aqrar sahədə innovasiyalı inkişafın vergi stimullaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsi imkanlarına dair yuxarıda deyilənlərlə yanaşı, bir sıra digər vergi güzəşti növlərinə də diqqət yetirmək, zənnimizcə, məqsədəuyğundur. Həmin vergi güzəşti növlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- məhsul innovasiyalarına azaldılmış ƏDV dərəcəsinin tətbiqi;
- məhsul innovasiyalarına azaldılmış mənfəət vergisinin tətbiqi;
- elmi-tədqiqatlara vergi krediti artımı rejiminin tətbiqi;
- universitetlər və elmi-tədqiqat mərkəzləri nəzdində yaradılan kiçik innovasiya (tətbiq) müəssisələrində əməyin ödənilməsi fonduna sığorta ayırmalarına güzəştlərin tətbiqi;
- aqrar təsərrüfatların elmi-tədqiqat və təcrübə - konstruktor işlərinin ƏDB-dən azad edilməsi;
- aqrar elmi mərkəzlərə elmi fəaliyyətə görə xarici mənbədən əldə etdiyi gəlirlərə vergi güzəştlərinin tətbiqi;
- innovasiyalı fəaliyyətə cari xərclərin silinməsi;
- zərərlərin göləcəyə ötürülməsi və s.

Onu da qeyd etməliyəm ki, innovasiyalı inkişafa üstünlük verən aqrar-sənaye istehsalı subyektlərinin vergi güzəştləri iqtisadi mexanizmin aşağıdakı komponentləri ilə sistem əmələ gətirməlidir: bank faiz dərəcələrinin subsidiyalaşdırılması; dövlət sifarişləri; dövlət zəmanətləri; innovasiyalı inkişafa adekvat amortizasiya siyasəti; gömrük intiyazları; büdcə maliyyələşdirilməsi.

Aqrar sahədə innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi üçün iqtisadi mexanizmin formalaşması prioritetləri əsaslandırılarkən müvafiq tələblərə cavab verən maliyyələşdirmə sisteminin formalaşdırılması və istifadəsi imkanları nəzərə alınmalıdır. Təcrübədə innovasiyalı fəaliyyətin maliyyələşdirilməsi məqsədilə əsasən səhmdar, dövlət, vençur maliyyələşdirilməsi, lizing, forfeyting, bank kreditləşdirilməsi, habelə sadalanan formaların birgə tətbiqini nəzərdə tutan formalar tətbiq olunur. İnnovasiyalı inkişafa adekvat iqtisadi mexanizm risklərin idarə edilməsi üzrə geniş imkanlara malik olmalıdır. Həmin imkanlar, xüsusilə aqrar sahədə dövlətin iştirakı hesabına təmin edilə bilər. Bu halda dövlət innovasiyaların investisiyalaşdırılması risklərinin sığortalanmasında iştirak edən sığorta şirkətlərinin əməliyyat risklərini və sığorta mükafatlarını subsidiyalaşdırma bilər.

Aqrar sahədə innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi baxımından maliyyə innovasiyalarının rolu da nəzərdən qaçırılmamalıdır. Maliyyə innovasiyaları dedikdə "mənfəətin artırılması, xərclərin azaldılması, riskin aşağı salınması məqsədi ilə yeni maliyyə alətlərinin yaradılması, yeni maliyyə əməliyyatlarının aparılması, yeni hesablaşma formalarının tətbiqi" [6, s. 153] nəzərdə tutulur.

Aqrar sahədə maliyyə innovasiyalarının fəal tətbiqi istehsal-texnoloji yeniliklərin iqtisadi məqsədəuyğunluğunun, xüsusilə innovasiya proseslərinin zəruri tempinin təmin edilməsi baxımından real imkanlara malikdir. Rəqəmsal maliyyə texnologiyalarının, xüsusilə elektron ödənişlərin geniş tətbiqi haqqında danışılan innovasiyaların yayılması və mənimsənilməsi proseslərini dəfələrlə sürətləndirə bilər.

İndi isə aqrar sahədə yeni məhsulların tanınması prosesində baş verən ləngimə (elmi dövriyyədə latentlik adlanan) effektiv və onun aradan qaldırılma imkanına nəzər salaq. Müasir aqrar sahədə yeni məhsulun müəssisənin rəqabət qabiliyyətinə və işinin son səmərəliliyinə mənfi təsir etməyən müddətdə bazarın müvafiq segmentində özünə yer tutması üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadə imkanları aşkar edilməli və reallaşdırılmalıdır. Eyni zamanda unutmaz ki,

məhsul innovasiyasının aqrar bazarda tanıtılması və alıcı etimadının qazanılması, digər məhsullardan fərqli olaraq təkə virtual bazarın imkanları hesabına həmişə mümkün olmur. Məhsul ərzaq təyinatlıdır və onun bütün tələblərə cavab verməsi zəruri rekvizitlərdə ifadə edilmişdir, əlbəttə, onun alıcı marağına səbəb olacağı ehtimalı həlledici dərəcədə yüksəlidir. Bununla belə, şəxsi təmas və şəxsi istehlak barədə informasiyanın assimetrikliyi aradan qaldırılana qədər yeni məhsulun öz xərclərini kompensasiya etməsi ehtimalı bir o qədər də yüksək olmur. Bir sözlə, informasiyanın natamamlığı və assimetrikliyi səbəbindən qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması aqrar sahədə innovasiyalı inkişafı sürətləndirən mühüm amil hesab edilməlidir.

Kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin müasir texnoloji və kommersiya mühitində biznes fəaliyyətinə çevrilməsi prosesinin cizgiləri artıq özünü göstərir. İnnovasiyalı inkişafın sürətlənməsi, zənnimizcə, haqqında danışılan prosesin tempini yüksəldəcəkdir. Odur ki, hazırda innovasiyalı aqrar inkişafa, innovasiyalı aqrobiznes qaydaları ilə yanaşmaq daha məqsəduyğundur. Aqrobiznesdə innovasiyalı fəaliyyətin tempi və əhatə dairəsi onun səmərəliliyini şərtləndirən mühüm göstəricilərdir. Bu göstəricilərin səviyyəsi isə, ilkin təhlillərdən və mütəxəssis rəylərindən görüldüyü kimi, iqtisadi mexanizmin innovasiyalı inkişaf tələblərinə uyğunluğu dərəcəsi ilə bilavasitə bağlıdır.

Aqrobiznesdə elmi ideyaların maddələşməsi və kommersiyalaşması prosesi, digər sahələrə nisbətən, adətən daha çox müddət tələb edir. Odur ki, innovasiyalı inkişafın sürətinin burada məhz kommersiyalaşma mərhələsindən asılı olduğu amilləri nəzərdən keçirmək yerinə düşərdi. Həmin amillərə, kommersiyalaşmanın vəziyyətini oks etdirən önəvi göstəricilərlə yanaşı aşağıdakı göstəricilər də aid edilməlidir: xammal və satış məkanına qədər olan məsafə; həmin ərazidə istehsal və sosial infrastrukturun vəziyyəti; istehsal yeniliklərinin mövcud resurs təminatına etdiyi dəyişikliklərin vektorları; yeni məhsula xərclərin dinamikasının, onların bazarın müvafiq seqmentindəki mövqeyinə təsiri; yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsulun istehsalının genişləndirilməsi perspektivləri və s. Qeyd olunan və bir sıra digər amillərin təsirinə təkmilləşdirilmiş iqtisadi mexanizm vasitəsi ilə optimallaşdırılması sayəsində aqrar sahədə innovasiyalı inkişafı, qabaqcıl təcrübədən görüldüyü kimi, əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirmək mümkündür.

Aqrobiznesdə innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi üçün iqtisadi mexanizmin formalaşması prioritetlərinin reallaşdırılmasından gözlənilən nəticələr kimi, ilk növbədə aşağıdakılar qeyd edilməlidir (cədvəl 1).

Cədvəl 1.

Aqrobiznesdə innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi üçün iqtisadi mexanizmin formalaşması prioritetləri və onların reallaşdırılmasından gözlənilən bəzi nəticələr

Prioritetlər	Addımlar	Hədəflər
İstehsala yeni bərpa olunan resursların cəlb edilməsi	Alternativ enerji mənbələrindən və resurslardan istifadə	Aqrar istehsalın ümumi səmərəliliyi yüksəlir
Yeni biznes modelinin və rəqəmsal platformaların seçilməsi	Virtual məkanda fəaliyyətin yeni məhsula yönəlik parametrlərinin formalaşdırılması	İstehsal (əsasən, transaksiya) xərcləri azalır
Texnoloji transferlərin sürətləndirilməsi	Bazar testləşdirməsi	Resursqoruyuculuq səviyyəsi yaxşılaşır
Yeni istehsalın mənimsənilməsi	Proses innovasiyalarının seçimi və ya işlənilib hazırlanması	Fəaliyyət səmərəli surətdə şaxələnir
Yeni məhsul buraxılışı	İqtisadi səmərəliliyin müqayisəli təhlili, bazar proqramının işlənilib hazırlanması.	Rəqabət qabiliyyəti yüksəlir

Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Aqrar sahədə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı innovasiyaların kommersiyalaşdırılması prosesini əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirmək imkanına malikdir. Ümumiyyətlə, aqrar sahənin innovasiyalı inkişafında dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı dövlətin iştirakının xüsusi rejimini formalaşdırır. Məsələ ondadır ki, haqqında danışılan tərəfdaşlıq çərçivəsində dövlət resurslarla yanaşı, xidmət və zamanətlərlə iştirak edir. Arayış üçün bildirik ki, konkret halda, xidmətlər adı altında, əlbəttə, təhsil və informasiya xidməti nəzərdə tutulur.

Dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı aqrar sahədə innovasiyalı inkişafı sürətləndirmək baxımından iqtisadi mexanizmin imkanlarını genişləndirir. Qeyd edək ki, aqrar sahədə yüksək risk ehtimalı innovasiya proseslərini zəiflədir. Əsas səbəb investorların məhz bu səbəbdən aqrar innovasiyalara marağının azalmasıdır. Odur ki, aqrar innovasiyaların sürətləndirilməsi üçün müvafiq iqtisadi mexanizmdə dövlət-özəl bölmə əməkdaşlığının aşağıdakı üstünlüyü nəzərə alınmalıdır. Məsələ ondadır ki, həmin tərəfdaşlıq sayəsində innovasiyalı fəaliyyət zamanı qarşıya çıxan risklərin optimal bölüşdürülməsi müqavilə şərtlərində etibarlı surətdə təsbit oluna bilər. Digər tərəfdən, dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı çərçivəsində innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün alternativ mənbələrin tapılması imkanları genişlənir və maliyyəyə çıxış əhəmiyyətli dərəcədə asanlaşır.

Nəticə

Kənd təsərrüfatında innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsi səbəbindən yeni məhsulun rəqabət qabiliyyəti pisləşməməlidir. Yenilikçilərlə onların istifadəçiləri arasında vasitəçilərin rolu, mümkün olduqca azaldılmalı, bunun üçün elmi qurumlarda texnoloji sahibkarlıq təcrübəsi artırılmalıdır. Sahədə elmi ideyaların rəqabət qabiliyyətli yeni məhsula çevrilməsi müddətini artıran amillərə, ilk növbədə, yeni məhsulun təklifi motivlərinin zəifliyi, əqli mülkiyyətin qorunması sistemində indiyə qədər mövcud olan boşluqlar, innovasiya infrastrukturunun inkişaf etməməsi aid edilməlidir. Aqrar innovasiyaların sürətləndirilməsi üçün iqtisadi mexanizmdə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının üstünlükləri reallaşdırılmalıdır. Belə ki, həmin tərəfdaşlıq sayəsində innovasiyalı fəaliyyət zamanı qarşıya çıxan risklərin optimal bölüşdürülməsi müqavilə şərtlərində etibarlı surətdə təsbit olunur (bu isə investorların marağını artırır), innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinin alternativ mənbələrinin tapılması imkanları genişlənir və maliyyəyə çıxış asanlaşır.

ƏDƏBİYYAT

1. Владыкин А.А. Коммерциализация научных разработок как результат инновационной деятельности и способ дополнительного финансирования высшего учебного заведения // Теория и практика общественного развития, 2013, №4, с.219-223.
2. Seyfullayev İ.Z. İnnovasiya yönümlü amortizasiya siyasətinin vergitutma cəhətləri // Azərbaycan Vergi Xəbərləri. 12/2011. s. 49-68.
3. Nichols N., Street D. The relationship between competition and business segment reporting decisions under the management approach of IAS 14 Revised // Journal of International Accounting, Auditing and Taxation. 2007. Vol. 16. Iss. 1. p. 51-68.
4. Musayev A.F. İnnovasiya iqtisadiyyatı və vergi stimullaşdırması. Bakı, "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 2014. 184 s., s.101-102).
5. Рюмина Ю.А. Зарубежный опыт налогового стимулирования инновационной деятельности//Вестник Томского Государственного Университета. Экономика 2012/ 3(19). с. 80-85, с.80-81).
6. Ağayev A. Maliyyə terminləri lüğəti. Bakı, 2005, 421 s.

*Хиджран Рафиг кызы Кочарли
ст. пред. СГУ*

Приоритеты формирования экономического механизма для ускорения инновационной деятельности в аграрной отрасли

Резюме

Для ускорения инновационной деятельности вопросы формирования экономического механизма, обоснования приоритетов, достижения оптимальных пропорций и темпов развития инновационной производства аграрного сектора и инновационного развития аграрного производство, повышения конкурентно-способности производимой продукции становится актуальной.

В представленной статье определены вопросы для ускорения инновационной деятельности в аграрном секторе в процессе эволюции адекватного экономического механизма, в том числе необходимые изменения в финансово-налоговой системе, амортизационной политики, в системе коммерциализации, конкуренции научных идей. Охарактеризованы факторы определяющие ускорение инновационной деятельности. Затем, определены приоритеты, дана оценка возможностей формирования экономического механизма для ускорения инновационной деятельности в аграрной отрасли.

Ключевые слова: инновационная деятельность, ускорение, темпы развития и пропорции, экономический механизм, приоритеты, аграрная отрасль, стимулирование, партнерство государственно-частного сектор.

*Hijran Rafiq Kocharli
h/t. SSU*

Priorities the formation of an economic mechanism to accelerate innovation in the agricultural sector

Summary

To accelerate innovation, the formation of an economic mechanism, substantiating priorities, achieving optimal proportional and pace of development of innovative production of the agricultural sector and innovative development of agricultural production, increasing the competitiveness of manufactured products becomes relevant.

This article identifies issues for accelerating innovation in the agre sector during the evolution of an adequate economic mechanism, including the necessary changes in the financial and tax system, depreciation policy, in the system of commercialization, and the cancellation of scientific ideas. The factors determining the acceleration of innovation are characterized. Then, priorities are identified, an assessment of the pharmacy of the economic mechanism to accelerate innovation in the agricultural industry is given.

Key words: innovative activity, acceleration, the pace of development and proportions, the economic mechanism, priorities, the private sector, stimulation, public-private sector partnership.